

Školitelský posudek

Anna Langerová: *Československý dům v Londýně – Velehrad*. Diplomová práce, strojopis. Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Ústav českých dějin. Praha 2013, 95 s.

Práce Anny Langerové pojednává o dějinách a významu charitativního domu katolické církve „Velehrad“ v Londýně, který byl založen s cílem pomoci emigrantům z Československa. Práce je rozdělena na úvod, dvě hlavní části a závěr. V úvodu si A. Langerová klade za cíl zmapovat činnost misijního domu a speciálně činnost jezuitů Otce Jana Langa, který s ním byl spjat. V první části autorka nejprve pojednává o založení Cyrilometodějské ligy jako charitativní organizace a zvláštní farnosti v Anglii, potom mapuje činnost farnosti v jednotlivých obdobích (vždy po dekadách) a konečně se zabývá financováním charity. V druhé části se Anna Langerová zabývá emigrací z Československa po únoru 1948 a po srpnu 1968, emigraci po právní stránce a činností Velehradu ve vazbě na obě emigrační vlny.

Počátky charitativní činnosti v Londýně jsou spojeny s akcí kpt. Františka Rochla, který se v roce 1948 rozhodl vyvíjet mezi emigranty ve Velké Británii misijní činnost. K tomu potřeboval kněze a proto požádal provinciála jezuitů o uvolnění dvou jezuitských duchovních, kteří právě v té době dokončovali svá studia ve Velké Británii. Do Londýna přišli Otec Jan Lang a Otec Popelka spolu s Otcem Kovandou. Duchovní práci zastřešovala organizace s názvem Cyrilometodějská liga (CML) (s. 12). Činnost zahájila plně roku 1949. Organizovala bohoslužby pro české (a alespoň teoreticky i slovenské) krajany a pořádala odborné semináře na různá témata z moderních českých i světových dějin. V Londýně vznikla zvláštní farnost, která organizovala i doplňovací českou školu (od roku 1951) mající za hlavní cíl výuku češtiny pro děti emigrantů. V roce 1957 zakoupila Svatováclavský dům ve Folkestonu, který sloužil i jako rekreační středisko až do roku 1970, kdy byl prodán. Svatováclavský dům měl sloužit jako jakési přirozené středisko československých emigrantů a měl být „československým ostrovem“ na britských ostrovech. Teto záměr ovšem nemohl plně naplnit, protože ležel mimo hlavní město, které bylo logicky i centrem velké části emigrace. Proto brzy vyvstala potřeba zřídit československý dům přímo v Londýně. Velehrad jako misijní dům zakoupil Otec Lang v Londýně v roce 1964. Působil obdobně jako „Velehrad“ v Římě, který tam založil kardinál Josef Beran. Velehrad začal sloužit emigrantům a plynule pokračoval v programu, který si CML vytýčila už koncem čtyřicátých let. V šedesátých letech, kdy se v Československu uvolnily předpisy týkající se cestování, začal ve zvýšené míře sloužit jako levné ubytovací zařízení pro návštěvníky z Československa (podobně jako Velehrad v Římě).

V roce 1968 Velehrad poskytl pomoc nové vlně uprchlíků z Československa. Přečasně je ubytovával i nad hranici své kapacity, jeho pracovníci také pomáhali emigrantům s vyřizováním různých dokumentů a žádostí o víza do dalších států, především do USA, Kanady a Austrálie. Vedle Velehradu používala československá charita přechodně i jiné domy, které si většinou pronajímala. Na Velehrad jako pomocnou československou instituci odkazovali v roce 1968 československé občany londýnští policisté a v některých případech – zřejmě neoficiálně – dokonce i československé velvyslanectví. V letech normalizace zde SVU pořádala své akce a semináře. Od roku 1982 se Velehrad stal i místem soukromých oslav, např. svateb krajanů. Činnost Velehradu neskončila zcela ani po „Sametové revoluci“, i když náplň se samozřejmě změnila. Velehrad v prvních letech bezprostředně po revoluci poskytoval ubytování především mladým lidem, kteří přicházeli do Velké Británie „na zkušenou“ a snažil se i nadále duchovně působit na krajanů a dbát, aby neztratili kontakt s domovem. Česká škola byla v roce 1990 spojena s oficiální školou při československém velvyslanectví a tím zanikla. SVU ale i nadále používala Velehrad jako místo pro své přednášky a to až do roku 2013, kdy byl dům prodán. Charitativní činnost i celá činnost Velehradu byla financována z pravidelných příspěvků osob, které se k nim zavázaly, z jednorázových darů a odkazů a z výtěžků společenských akcí, jako byly např. taneční zábavy a plesy.

V druhé části se autorka nejprve věnuje obecněji problému emigrace z Československa v letech 1948-1989. Rozlišuje „starou“ a „novou“ emigraci, přičemž poukazuje na posun ve významu těchto adjektiv. Po roce 1948 se za „starou“ emigraci považovali krajané, kteří již ve Velké Británii byli před únorem 1948, zatímco po roce 1968 se tímto pojmem označovala naopak poúnorová emigrace, na rozdíl od „nové“, posrpnové emigrace. Dále Anna Langerová uvádí právní předpisy týkající se emigrace a vydávání cestovních pasů (mé připomínky k této části viz níže). Dále se zabývá okrajově Radou svobodného Československa jako vrcholnou politickou organizací poúnorového exilu a činností Czech Refugee Trust Fund (s. 37 – 38). Zde mám jednu připomínku: pokud se autorka (na s. 38) zabývá i činností jinak okrajového Českého národního výboru generála Lva Prchaly, pak by v zájmu vyváženosti bylo vhodné alespoň zmínit, že vedle Rady svobodného Československa existovaly ještě separatistické slovenské exilové organizace usilující o obnovu samostatného Slovenska (Slovenská národní rada v zahraničí a Slovenský akční výbor, přejmenovaný roku 1948 na Slovenský oslobodzovací výbor. Od roku 1971 pak Svetový kongres Slovákov). Je ostatně otázka, do jaké míry měl Velehrad a misijní činnost CML vliv na Slováky a do jaké míry se na něm Slováci podíleli, neboť Slováci-katolíci tíhli nepochybně spíše k slovenským separatistickým

organizacím. Autorka sama na tento problém – zřejmě spíše nevědomky - naráží na s. 12, když píše, už v roce 1949 CML považoval na nutné vyjádřit se k Slovenské katolické akci. Vztah CML a Velehradu ke slovenské emigraci by podle mého názoru vyžadoval hlubší prozkoumání, byť jsem si vědom, že něco podobného přesahuje rámec práce.

Autorka dále porovnává emigraci po roce 1948 a po roce 1968. Konstatuje, že na rozdíl od pouňorové emigrace, která se snažila politicky zorganizovat v domnění, že brzy vypukne třetí světová válka a po ní političtí emigranti vrátí domů, nevytvořili emigranti po roce 1968 žádnou samostatnou politickou organizaci (byť v 70: letech vznikl nicméně Výbor 5. ledna se sídlem v Paříži a Výbor na obranu československých socialistů v Londýně). Projevovali také minimální zájem o spolkový život, ale byli na druhé straně mnohem samostatnější. Šlo často o velmi vzdělané lidi s vysokou kvalifikací, na rozdíl od pouňorové emigrace byli i lépe jazykově vybaveni. Velehrad jim pomáhal integrovat se do britské společnosti. Otec Lang konstatoval, že jejich situace byla v mnoha ohledech snadnější, u emigrantů po roce 1948. Autorka pečlivě mapuje akce, které Velehrad pořádal v letech normalizace, především každoročně při výročí sovětské okupace 21. srpna. Činnost se ovšem časem posouvala i tak spíše k nepolitickým akcím, jako byly taneční zábavy, ustavení taneční skupiny předvádějící české lidové tance, koncerty apod. (s. 70-72).

V závěru (s. 73-76) autorka konstatuje, že Velehrad byl pokračováním pokusu vytvořit „československé prostředí“ v Anglii, přičemž navázal na první podobný pokus spočívající v koupi Svatováclavského domu ve Folkestonu. Byl střediskem československého (přesněji řečeno: českého) kulturního života, pomáhal emigrantům z Československa a byl také jakousi spojnicí mezi emigrací a anglickou společností.

Práce je jistě zajímavým příspěvkem k dějinám československé, resp. spíše české emigrace v letech 1948-1989. Určité výhrady nicméně mám k části, ve které se Anna Langerová věnuje předpisům týkajícím se cestování do ciziny a emigrace v letech 1948-1989. Některé mé připomínky, které jsem autorce sdělil již v průběhu psaní její práce byly zapracovány, nicméně musím bohužel konstatovat, že i tak výklad obsahuje mezery. Je poněkud zarážející, že autorka cituje mou knihu „Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu“ (ÚSD AV ČR, Praha 2007), avšak vynechává ve svém textu některé klíčové právní normy, které v knize analyzuji. Langerová správně poukazuje na skutečnost, že až do roku 1948 nebyla nedovolená emigrace trestným činem a rovněž samotné nedovolené překročení státní hranice bylo pouhým přestupkem. Má pravdu v tom, že už brzy po únoru 1948 začala být emigrace kriminalizována, ačkoliv předpisy se nezměnily. Už v květnu 1948 se objevila tendence trestat osoby zadržené při pokusu o nelegální přechod státní hranice za

přípravu „úkladů o republiku“ podle zákona na ochranu republiky (zák. č. 50/1923 Sb.), byť tento trend se tehdy ještě obecně neprosadil. Zlom přinesl teprve zákon na ochranu lidově-demokratické republiky č. 231/1948 Sb., jehož § 40 umožňoval uložit trest až do pěti let vězení osobám, které bez povolení opustily území republiky s úmyslem republice škodit, nebo se na území republiky na výzvu úřadu ve stanovené lhůtě nevrátili. Autorka má pravdu v tom, že osoby zadržené při pokusu o nedovolené překročení hranice byly zpravidla obviněny nikoliv z pokusu o nedovolenou emigraci, ale přímo z přípravy velezrady, kde byla trestní sazba od deseti do dvaceti pěti let. Bylo by ale vhodné doplnit, že zákon č. 231/1948 Sb. platil jen krátce – necelé dva roky, do přijetí nového trestního zákona č. 86/1950 Sb. Do něj bylo nedovolené opuštění republiky převzato jako § 95, avšak bylo ještě zpřísněno, protože nově bylo trestné i samotné opuštění republiky či setrvání v cizině, tedy i bez úmyslu republice škodit. Trestání zadržovaných narušitelů státní hranice pro přípravu velezrady zůstalo minimálně do poloviny padesátých let nezměněno. V šedesátých letech bylo nedovolené opuštění republiky trestáno podle § 109 zák. č. 140/1961 Sb., což autorka uvádí správně.

Upřesnění by vyžadovaly i pasáže o pasových zákonech. Autorka správně píše o novém zákonu o cestovních pasech z 23. února 1949 (č. 53/1949 Sb.), který platil od 1. dubna 1949. Neuvádí ale v čem spočívala zásadní změna oproti do té doby platnému zákon č. 55/1928 Sb. Rozdíl není v tom, že „vydávání cestovních pasů se napříště vkládalo do rukou ministerstva vnitra“ (s. 42), protože orgány MV vydávaly pasy i před tím, ale v celkové koncepci pasové politiky: dosavadní zákon stanovoval taxativně, z jakých důvodů je možné odepřít vydání cestovního pasu nebo už vydaný pas odebrat, nový zákon výslovně stanovil, že na vydání cestovního pasu nemá nikdo právní nárok. Už před 1. dubnem 1949 ovšem orgány MV většinu žádostí o vydání cestovního pasu zamítaly s paušálním odůvodněním, že cestou by byl ohrožen důležitý státní zájem státní bezpečnosti nebo důležitý hospodářský zájem republiky (takovéto odůvodnění se formálně opíralo o § 7 písm. d zák. č. 55/1928 Sb.), nyní však zamítnutí žádosti o vydání cestovního pasu nebylo třeba nijak odůvodňovat a nárok na vydání cestovního pasu navíc ztratili i českoslovenští občané zdržující se v cizině do té doby legálně. Autorka správně uvádí, že v návaznosti na vydání zákona přijala vláda usnesení o tom, že soukromé cesty do zahraničí nebudou povolovány, takže každá povolená cesta měla až do roku 1956 charakter výjimky, pak se začaly postupně uvolňovat nejprve cesty do ostatních tzv. lidově-demokratických států a od roku 1963 i do ostatních států. Avšak autorka se v této souvislosti nezmiňuje o schválení nového zákona o cestovních dokladech z 18. června 1965 (č. 63/1965 Sb.), který přes veškerá omezení měl pro uvolnění cestování poměrně zásadní význam.

Za problematickou považuji pasáž týkající se období normalizace. Chápu, že pro mladého člověka druhého desetiletí 21. století, který je zvyklý cestovat po světě zcela svobodně, jsou pojmy jako „výjezdní doložka“, „devizový příslib“, „devizový účet“ či „hraniční průvodka“ obsahově nejasné a proto má problém porozumět textu dobových úředních písemností. A. Langerová zřejmě vždy nedokázala odlišit podstatné od nepodstatného. Na s. 46 hovoří o vyhlášce č. 147/1968 Sb., kterou byly zavedeny hraniční průvodky, jenže ty samy o sobě cestování československých občanů na Západ neomezily (hraniční průvodka byl statistický list, který cestující vyplnil a odevzdal při překročení hranic jak při odjezdu tak při návratu pasové kontrole. Podle hraniční průvodky tak bylo možné zjistit, zda se držitel cestovního pasu nachází v Československu nebo v zahraničí, což do té doby nebylo možné). Pro uzavření hranic bylo mnohem důležitější vládní usnesení č. 266/1969 z 8. října 1969 vtělené do vládního nařízení č. 114/1969 Sb., podle kterého bylo napříště povoleno vydávat výjezdní doložky jen na základě devizového příslibu Státní banky československé nebo pozvání nejbližších příbuzných žijících legálně v zahraničí. A protože na vydání devizového příslibu neměl žádný občan právní nárok, situace se fakticky vrátila ke stavu z let 1949-1965. Na obsah tohoto nařízení autorka neupozorňuje, ačkoliv na s. 47 správně uvádí, že k uzavření československých hranic došlo znovu 9. října 1969 (ten den totiž vstoupilo výše uvedené vládní nařízení v platnost). I další text, pojednávající o postupném opětovném uvolňování cestování, je neúplný. Zmíněno je vládní usnesení č. 151/1977 z 26. května 1977, ale chybí zmínka o usnesení vlády ČSSR č. 252/1987 z 10. září 1987, resp. o opatření federálního ministerstva financí ze 6. ledna 1988, které měly mnohem větší dopad, protože umožnily vydávání výjezdních doložek každému, kdo si zřídil devizový účet nebo komu byly devizy zaslány ze zahraničí (viz Rychlík, J.: Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu, s. 129-130). Tím se okruh osob, které mohly vycestovat, neobyčejně rozšířil a situace v oblasti cestování se vrátila do polohy z šedesátých let.

Pokud autorka hovoří o různých amnestiích týkajících se „nedovoleného opuštění republiky“, pak je třeba zmínit se ve vztahu k emigrantům také o směrnici vlády ČSSR ze 16. března 1977 (publikovaná pod č. 4/1977 ústředního věstníku), která se týkala úpravy poměru emigrantů k ČSSR a možnostem jak jejich cest do Československa, tak i povolování cest československých občanů (rodinných příslušníků) k jejich návštěvě. Tato směrnice měla zásadní význam, protože umožňovala emigrantům, kteří se politicky nijak neangažovali proti komunistickému režimu v Československu, požádat po nejméně pěti letech pobytu v zahraničí o dodatečnou legalizaci pobytu. Pokud si emigrant takto pobyt legalizoval (což stálo poměrně

vysoké poplatky), mohl navštěvovat Československo a mohli za ním přijíždět na návštěvu na základě jeho pozvání blízcí příbuzní.

Kromě části týkající se předpisů o cestování do ciziny jsem jiné věcné nedostatky ani faktografické chyby v práci nezjistil. Na s. 31 je napsáno, že „Josef Josten odkázal Velehradu 1 000 tisíc liber“. Předpokládám, že jde o překlep, protože ve stávající podobě by to znamenalo 1 milion liber, což si těžko dovedu představit.

Práce je napsána na základě původních materiálů, především neutříděného materiálu ze samotného Velehradu a pozůstalosti Otce Langa. Obsahuje obrazovou přílohu, ze které si čtenář může udělat představu o podobě domu i jednotlivých duchovních tam působících. Znalost odborné literatury je u autorky na dobré úrovni. Přes určité nedostatky právě v oblasti pasových a vystěhovaleckých předpisů, na které jsem upozornil výše, považuji práci za dobrou a přínosnou a domnívám se, že splňuje požadavky kladené na magisterskou diplomovou práci. **Doporučuji** ji proto k obhajobě a navrhuji její hodnocení stupněm „velmi dobře.“

V Praze, 31. prosince 2013

prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.
odborný školitel